

УДК 331.1:336.011:336.012.23

Полоус О.В.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки повітряного транспорту,
Національний авіаційний університет
Альнаджар А.А.,
студент,
Національний авіаційний університет

СПІВВІДНОШЕННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Полоус О.В., Альнаджар А.А. Співвідношення рівня розвитку людського капіталу та ефективності функціонування фінансового ринку України в контексті глобалізаційних процесів. У статті висвітлено основні тенденції та параметри оцінки рівня розвитку людського капіталу за національним виміром та провідними глобальними рейтингами. Підкреслено важливість формування креативного кластеру для розвитку людського капіталу держави. Встановлено важливість фінансування розвитку людського капіталу держави. Обґрунтовано взаємозв'язок між людським капіталом та фінансовим ринком держави. Наведено модель взаємодії світового та українського фінансових ринків із фінансовим складником людського капіталу.

Ключові слова: людський капітал, фінансовий ринок, розвиток, ефективність, глобальна економіка.

Полоус О.В., Альнаджар А.А. Соотношение уровня развития человеческого капитала и эффективности функционирования финансового рынка Украины в контексте глобализационных процессов. В статье освещены основные тенденции и параметры оценки уровня развития человеческого капитала согласно национальным измерениям и ведущим глобальным рейтингам. Подчеркнута важность формирования креативного кластера для развития человеческого капитала страны. Установлена важность финансирования развития человеческого капитала страны. Обоснована взаимосвязь между человеческим капиталом и финансовым рынком страны. Представлена модель взаимодействия мирового и украинского финансовых рынков с финансовой составляющей человеческого капитала.

Ключевые слова: человеческий капитал, финансовый рынок, развитие, эффективность, глобальная экономика.

Polous O.V., Alnjajar A.A. Correlation between the level of human capital development and the efficiency of functioning of the financial market of Ukraine in the context of globalization processes. The article outlines the main trends and parameters for assessing the level of development of human capital by national dimension and leading global ratings. The importance of forming a creative cluster for the development of the human capital of the state is emphasized. The importance of financing in the development of human capital of the state is established. The interrelation between human capital and financial market of the state is substantiated. The model of interaction between the world and Ukrainian financial markets with the financial component of human capital is presented.

Key words: human capital, financial market, development, efficiency, global economy.

Постановка проблеми. В умовах глобалізаційних процесів, що задають динамічності та непередбачуваності трендам основних макроекономічних показників держави, рівень розвитку людського капіталу набуває нового значення для підвищення ефективності функціонування економічної системи. Визначаючи рівень розвитку людського капіталу держави провідним чинником, який здатний підвищити економічну ефективність, потрібно виділити основні тенденції та важливі параметри його оцінки як за національними методиками, так і за визнаними провідними глобальними рейтингами. Своєю чергою, невід'ємним складником розвитку будь-якої економіки є ефективний фінансовий ринок. Наше дослідження покликане показати взаємозв'язок між рівнем розвитку людського капіталу, прийняттям інвестиційних рішень та ефективністю функціонування фінансового ринку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що за тематикою дослідження існує достатньо наукових робіт як вітчизняних, так і зарубіжних економістів. Визначенню сутності поняття «людський капітал», виділенню його складників та їх оцінці присвячено роботи таких зарубіжних авторів, як У. Петті, А. Сміт, Дж.С. Мілль, К. Маркс, Л. Вальрас, Дж. Б. Кларк, Г. Беккер, Б. Мільнер, Ю. Корчагін, А. Бузгалін, А. Колганов, В. Щетинін, Р. Нижегородцев, Л. Абалкін, Н. Волгін, С. Дирка, А. Сторшин, та українських економістів: Н. Голової, О. Бородіна, О. Грішнєвої, Т. Кір'яна, Л. Михайлова, Л. Шевчука, Т. Ящука та ін.

Проблемам формування та розвитку світового фінансового ринку присвячено роботи таких учених, як Дж. Ліпські, А. Некіпелов, М. Обстфельд, Е. Роуз, К. Ван Рійкенгем, А. Тейт, Дж. Тобін, та українських економістів: Є. Панченка, Ю. Пахомова, А. Пересади, О. Плотнікова, Є. Савельєва, І. Софіщенко, А. Філіпенка, І. Школи та ін. Питання функціонування українського фінансового ринку розглядають у своїх роботах М.В. Грідчина, С.М. Еш, С.В. Ковальчук, В.М. Шелудько та ін.

При цьому слід зазначити, що сьогодні майже не розглядається вплив людського капіталу як носія фінансової функції на функціонування фінансового ринку держави для забезпечення його ефективності в контексті глобалізаційних процесів.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є встановлення співвідношення між рівнем розвитку людського капіталу та ефективністю функціонування фінансового ринку України для формулювання рекомендацій щодо підвищення його конкурентоспроможності в глобальних масштабах.

Виклад основного матеріалу. Для виділення основних проблемних зон, що існують у сфері розвитку людського капіталу України, слід провести діагностику його структури й особливостей цього розвитку. Діагностику передусім слід проводити за основними оціночними критеріями, які забезпечують розвиток держави, що в результаті дасть змогу виділити основні проблемні зони в структурі і системі розвитку людського капіталу України.

Сьогодні у світових масштабах особлива увага приділяється інноваційному складнику людського капіталу, що здатен формувати новий, креативний кластер, який і виступає основою креативної економіки. Зрозуміло, що до цього кластеру належать передусім особи, що зайняті дослідженнями та розробками, які в подальшому стають основою інноваційного розвитку України.

У табл. 1 наведено динаміку і структуру організації, що здійснювали наукові дослідження та розробки за секторами діяльності.

За даними табл. 1 можна прослідкувати, що загальна кількість наукових установ за останні три роки скоротилася на 1,53%. Зокрема, кількість державних організацій, які виконують НДР, скоротилася на 13%, а сектору вищої освіти – на 3%. Зростання продемонстрував лише підприємницький сектор – на 11% в 2017 р. порівняно з 2015 р.

Якщо дослідити зміни у чисельності виконавців наукових досліджень і розробок та дослідників у

Таблиця 1

Динаміка і структура організацій, що здійснювали наукові дослідження і розробки за секторами діяльності в 2015–2017 рр., од.

Сектори	Роки						Співвідношення 2017/2015 рр.	
	2015		2016		2017			
	од.	%	од.	%	од.	%	од.	%
Державний сектор	433	44,274	453	46,605	376	39,044	- 57	-13,164
Підприємницький сектор	394	40,286	366	37,654	441	45,794	+ 47	+11,929
Сектор вищої освіти	151	15,440	153	15,741	146	15,161	- 5	-3,311
Приватний неприбутковий сектор	-	-	-	-	-	-	-	-

Джерело: складено за даними [4, с. 15]

розрахунку на 1 тис. осіб зайнятого населення (віком 15–70 років) (табл. 2), то можна прослідкувати низку негативних для України тенденцій: кількість виконавців наукових досліджень та науково-технічних робіт і дослідників в Україні майже вдвічі менша, ніж у ЄС-28 (ураховуючи наведені дані); в Україні в 2017 р. порівняно з 2011 р. кількість виконавців наукових та науково-технічних робіт скоротилася майже на третину, а дослідників – трохи менше ніж наполовину.

Таким чином, у 2017 р. частка виконавців НДР в Україні (дослідників, техніків і допоміжного персоналу) у загальній кількості зайнятого населення становила 0,58%, у тому числі дослідників – 0,37%. За даними Євростату, у 2015 р. найвищою ця частка була у Фінляндії (3,21% і 2,35%), Австрії (3,10% і 1,92%) та Швеції (2,97% і 2,33%); найнижчою – у Румунії (0,53% і 0,33%), Кіпрі (0,83% і 0,61%), Польщі (1,0% і 0,75%) та Болгарії (1,0% і 0,65%).

Фінансуванню НДР в Україні в останні роки приділяється незначна увага через зростання необхідності підвищення ефективності оборонної промисловості та усунення кризових явищ в економіці. Внаслідок цього виникає загроза зниження рівня розвитку людського капіталу даного інноваційного сектору, втрати інтересу до діяльності за даним напрямом, «відтоку мізків» тощо. Фінансуючи у розвиток людського капіталу, держава отримує інвестиції цього ж капіталу на виході, а інвестиції людського капіталу креативного кластеру є, на нашу думку, найціннішими, адже саме вони здатні генерувати попит на валютному і грошовому ринках.

У розвинених країнах Європейського Союзу питома вага витрат на виконання НДР у ВВП щорічно зростає. Ситуацію у цій сфері в Україні можна прослідкувати в табл. 3.

За попередніми розрахунками, питома вага загального обсягу витрат у ВВП України становила 0,45%, у тому числі за рахунок коштів державного бюджету –

Таблиця 2

Кількість виконавців наукових досліджень і розробок та дослідників у країнах ЄС та в Україні впродовж 2011–2017 рр., у розрахунку на 1 тис. осіб зайнятого населення (віком 15–70 років)

Країна	Виконавці наукових і науково-технічних робіт							Дослідники						
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ЄС 28	18,7	...	19,7	...	20,3	11,9	...	12,8	...	13,3
Болгарія	7,1	7,5	7,7	8,7	10,0	5,0	5,2	5,6	6,1	6,5
Естонія	17,4	17,3	17,2	17,5	16,1	13,1	12,9	12,6	12,9	11,7
Іспанія	19,4	19,6	19,6	19,3	19,1	12,0	12,3	12,3	12,2	12,1
Латвія	12,0	12,7	11,9	12,9	13,0	8,8	9,4	8,6	9,2	9,0
Литва	18,3	17,8	18,0	19,0	16,7	14,2	14,2	14,3	15,0	13,3
Німеччина	21,9	...	22,3	...	23,4	13,7	...	14,2	...	15,0
Польща	8,8	9,1	9,5	9,8	10,0	6,6	6,8	7,2	7,4	7,5
Румунія	5,2	5,2	5,3	5,2	5,3	3,1	3,4	3,4	3,3	3,3
Словаччина	12,4	12,5	12,0	12,3	12,0	10,7	10,8	10,5	10,7	10,1
Словенія	23,6	23,1	24,0	23,6	22,9	13,7	13,6	13,6	13,6	12,5
Угорщина	14,9	14,9	15,1	14,1	13,5	9,9	9,8	9,8	9,6	9,2
Чеська Республіка	17,2	18,2	19,1	19,9	20,3	9,6	9,9	10,6	11,2	11,5
Україна	9,1	8,5	8,0	7,5	7,5	6,0	5,8	6,8	6,3	6,0	5,6	5,5	3,9	3,7

Джерело: складено за даними [4, с. 76; 9]

Таблиця 3

Питома вага витрат на виконання НДР у ВВП країн ЄС та України в 2010–2017 рр., % ВВП

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ЄС 28	1,93	1,97	2,01	2,02	2,03	2,04	2,03	...
Болгарія	0,56	0,53	0,60	0,63	0,79	0,96	0,78	...
Естонія	1,58	2,31	2,12	1,72	1,45	1,49	1,28	...
Іспанія	1,35	1,33	1,29	1,27	1,24	1,22	1,19	...
Латвія	0,61	0,70	0,66	0,61	0,69	0,63	0,44	...
Литва	0,78	0,90	0,89	0,95	1,03	1,04	0,85	...
Німеччина	2,71	2,80	2,87	2,82	2,87	2,92	2,94	...
Польща	0,72	0,75	0,88	0,87	0,94	1,00	0,97	...
Румунія	0,46	0,50	0,48	0,39	0,38	0,49	0,48	...
Словаччина	0,62	0,66	0,80	0,82	0,88	1,18	0,79	...
Словенія	2,06	2,42	2,57	2,58	2,37	2,20	2,00	...
Угорщина	1,15	1,19	1,26	1,39	1,35	1,36	1,21	...
Чеська Республіка	1,34	1,56	1,78	1,90	1,97	1,93	1,68	...
Україна	0,75	0,65	0,67	0,70	0,60	0,55	0,48	0,45

Джерело: складено за даними [4, с. 76; 9]

0,16%. За даними 2016 р., частка обсягу витрат на НДР у ВВП країн ЄС-28 у середньому становила 2,03%. Більшою за середню частку витрат на дослідження та розробки була у Швеції – 3,25%, Австрії – 3,09%, Німеччині – 2,94%, Данії – 2,87%, Фінляндії – 2,75%, Бельгії – 2,49%, Франції – 2,25%; меншою – у Македонії, Латвії, Румунії, Кіпрі та Мальті (від 0,43% до 0,61%). Своєю чергою, світовою практикою доведено, що залежно від частки ВВП, яка виділяється на проведення наукових досліджень, наука може виконувати в країні економічну функцію, приносити прибуток лише за умови, якщо показник наукоємності ВВП перевищує позначку 0,9%.

Серед показників оцінки людського капіталу можна виділити і групу глобальних оціночних критеріїв, розроблених у світовій практиці порівняно недавно: Індекс людського капіталу (Human capital Index), Індекс людського розвитку (Human Development Index), Індекс рівня освіти (Education Index), Індекс якості життя (Quality-of-life index), Індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index), Індекс щастя (World Happiness Index), Індекс гендерної рівності (The Gender Equity Index) та ін. Значення даних глобальних показників оцінки людського капіталу наведено в табл. 4.

Так, за даними табл. 4 можна зробити висновок про низький рівень розвитку людського капіталу України порівняно з найближчими європейськими сусідами. Видається можливим виділити лише такий глобальний оціночний критерій, як Індекс рівня освіти: за ним Україна в 2016 р. випередила Болгарію (0,778) та Румунію (0,769).

Отже, за підсумками проведеного огляду можна говорити про низку проблем, які виникають на ринку праці України та призводять до зниження рівня розвитку людського капіталу держави: зниження якості робочої сили, відтік кваліфікованої робочої сили за кордон, високий рівень прихованого безробіття, проблеми працевлаштування молодих фахівців, недостат-

ньо високий рівень професійної освіти та ін. Всі перераховані проблеми вимагають серйозного системного аналізу і розроблення заходів щодо мінімізації їх негативних ефектів.

Як можна помітити, вираз «людський капітал» утворено з двох слів: «людський» і «капітал». Якщо з терміном «людський» усе ясно, він походить від слова «людина», включає властивості «людини розумної», такі як знання, інтелект, робоча сила, які мають місце в життєдіяльності людини незалежно від специфіки соціально-економічних відносин, то зовсім інша ситуація складається з терміном «капітал». Він означає передусім вартість – елемент товарно-грошових відносин, тобто економічне явище ринкового суспільства, що існує всього 300–400 років. Звідси логічно припустити, що людський капітал є економічним явищем, що виражає вартісні відносини між суб'єктами ринкового суспільства з приводу цінностей (благ) людини.

Неоднакові змістовні обсяги понять «людина» і «капітал», різноманітність трактувань людського капіталу негативно відбилися на його менеджменті. З одного боку, про людський капітал йдеться у великій кількості робіт з економіки; Всесвітній банк визначає його частку в національному багатстві розвинених країн у 70–80%; а з іншого – згідно з методологією системи національних рахунків, він не піддається виміру і присвоєнню [3].

Загальновідомим фактом є те, що менеджмент – це особливий вид діяльності, яку здійснює людина й яка спрямована на оптимізацію процесу прийняття управлінських рішень і, як результат, на підвищення ефективності діяльності суб'єкта економіки. Логічно припустити, що саме людський чинник багато в чому визначає ефективність даного управління.

Для виявлення співвідношення між рівнем розвитку людського капіталу та ефективністю функціонування фінансового ринку держави необхідно, перш за все, згадати таке поняття, як «фінансовий менеджмент». Фінансовий менеджмент як самостійна, систематизована система знань з'явився порівняно недавно. Існує низка

Таблиця 4

Глобальні показники оцінки рівня розвитку людського капіталу держави

Країна	Індекс людського капіталу (2018)	Індекс людського розвитку (2017)	Індекс рівня освіти (2016)	Індекс якості життя (2018)	Індекс глобальної конкурентоспроможності (2017-2018)	Всесвітній індекс щастя (2018)	Індекс гендерної рівності (2016)
Болгарія	0.68	0.813	0.778	129.69	4.50	4.93	0.73
Естонія	0.75	0.871	0.877	176.44	4.80	5.74	0.75
Іспанія	0.74	0.891	0.818	174.92	4.70	6.31	0.74
Латвія	0.72	0.847	0.835	-	4.40	5.93	0.76
Литва	0.71	0.858	0.882	148.98	4.60	5.95	0.74
Німеччина	0.79	0.936	0.914	190.04	5.70	6.97	0.77
Польща	0.75	0.865	0.852	146.58	4.60	6.12	0.73
Румунія	0.60	0.811	0.769	144.05	4.30	5.95	0.69
Словаччина	0.69	0.855	0.823	155.37	4.30	6.17	0.68
Словенія	0.79	0.896	0.886	175.36	4.50	5.95	0.79
Угорщина	0.70	0.838	0.834	132.31	4.30	5.62	0.67
Чеська Республіка	0.78	0.888	0.878	162.01	4.80	6.71	0.69
Україна	0.65	0.751	0.803	95.96	4.10	4.10	0.70

Джерело: складено за даними [8; 10–15]

робіт як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, у яких значна увага приділяється визначенню даного поняття, на основі чого можна зробити висновок про те, що фінансовий менеджмент працює в економіці ринкового типу, яку часто називають грошовою економікою. Фінансове управління діяльністю організації можна розглядати як комплекс дій, які здійснюються всередині даних організацій відповідно до заданих цілей та сприяють регулюванню їхніх фінансових потоків.

У системі управління фінансами виділяють дві підсистеми: керовану і керуючу. Керована підсистема – це об’єкт управління, тобто грошові відносини, за допомогою яких здійснюється виробничо-господарська діяльність із залучення, створення, розподілу і використання фондів і ресурсів. Керуюча підсистема – суб’єкт управління, той, хто управляє об’єктами управління [7, с. 757].

Очевидно, що людина через свою діяльність бере участь в обох підсистемах фінансового управління, що підтверджується розглянутими вище твердженнями про «капітальний» складник людського капіталу та сутність фінансового менеджменту. У керуючій підсистемі людський капітал представлений робочою силою, до функцій якої входить здійснення управління фінансами. У керованій системі людський капітал у силу свого змісту є джерелом фінансових ресурсів, адже і трудові, і матеріальні ресурси під час розгляду з позицій вартості і вигідності вкладень приймають характер фінансових. Так, саме здібності та навички людини

беруть участь у виробництві й у результаті їх капіталізації приносять додатковий дохід власнику.

На рис. 1 представлена модель взаємодії світового та українського фінансових ринків із фінансовим складником людського капіталу.

Отже, фінансовий складник людського капіталу знаходить своє відображення у фінансуванні людського капіталу та його інвестуванні. Дані процеси здійснюються за допомогою різних суб’єктів фінансових ринків на різних його рівнях (світовому та державному). Фінансові потоки людського капіталу створюються на всіх рівнях взаємодії (індивідуальному, корпоративному, державному та міжнародному). Таким чином, формування і реалізація людського капіталу здійснюється за допомогою всіх інститутів фінансових ринків (індивідів, організацій, держави і міжнародних організацій).

Висновки. Людський капітал відіграє важливу роль у розвитку економіки держави, оптимізації кадрової політики та мікро- та макrorівні. Фінансовий складник людського капіталу виражається через участь у процесі виробництва та в процесі формування доданої вартості. Отже, вплив рівня розвитку людського капіталу на фінансовий ринок держави не варто недооцінювати, крім того, необхідно вдосконалювати механізми мотивації працівника за якісно виконану роботу, забезпечивши участь усіх суб’єктів виробничо-господарської діяльності в розподілі доходу відповідно до ступеня їхньої участі в ній, а також приділяти увагу

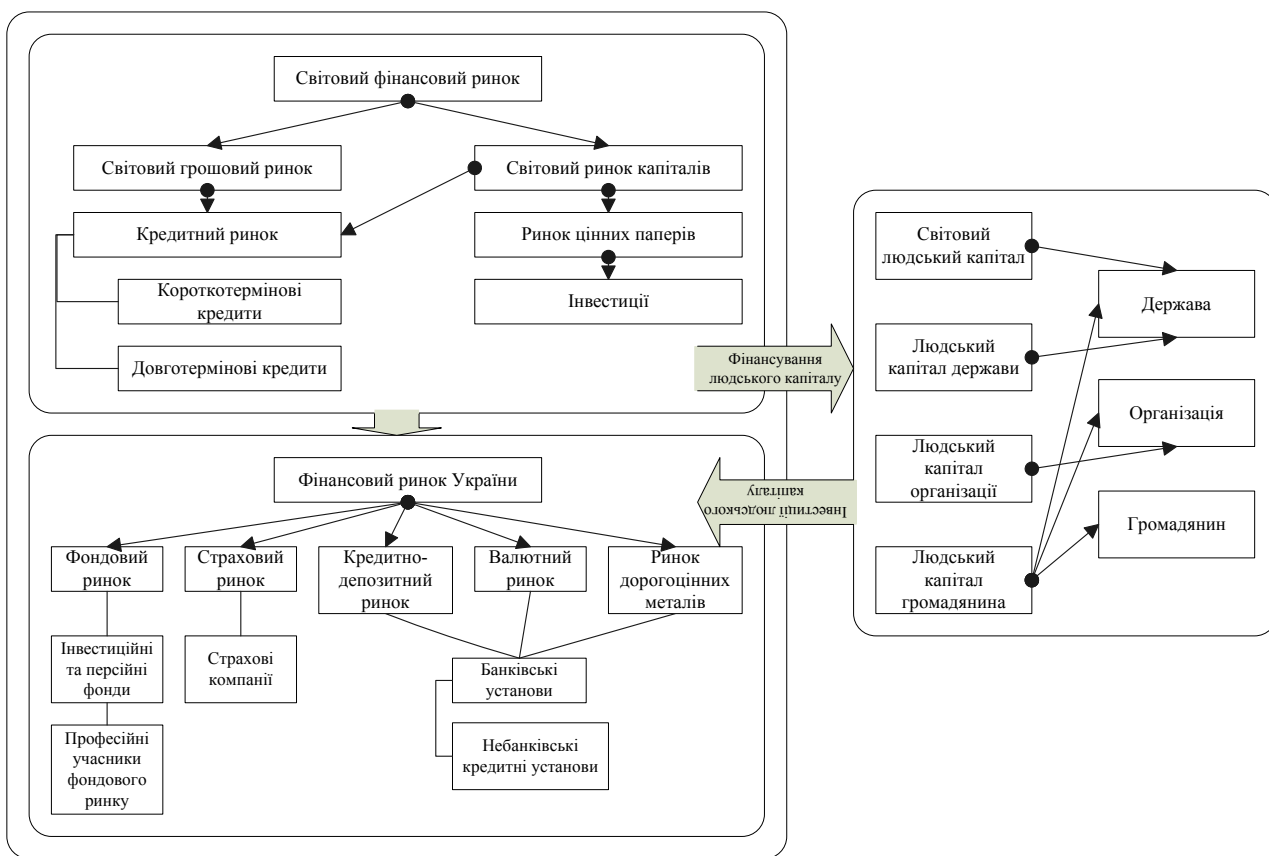


Рис. 1. Модель взаємодії світового та українського фінансових ринків із фінансовим складником людського капіталу

Джерело: побудовано авторами на основі [1; 2; 5; 6]

розвитку креативного кластеру людського капіталу, який здатний робити суттєвий внесок в ефективність функціонування фінансової сфери держави. Подальші дослідження за даним напрямом мають включати

діагностику конкурентоспроможності українського фінансового ринку в глобальних масштабах, включаючи ефективність функціонування фінансових інститутів та якості їхнього людського капіталу.

Список використаних джерел:

1. Анісімов А.Є. Проблеми концентрації капіталу в глобальній економіці. Держава. Право. Економіка (малий і середній бізнес). 2004. № 1. С. 212–216.
2. Еш С.М. Фінансовий ринок: навч. посіб.; 2-е вид. К.: Центр учбової літератури, 2011. 528 с.
3. Капелюшников Р.И. Сколько стоит человеческий капитал России? Ч. 2. Вопросы экономики. 2013. № 2. С. 24–46.
4. Наукова та інноваційна діяльність України у 2017 р.: стат. зб. К.: Державна служба статистики України, 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_nauka_2017.pdf.
5. Смолянська О.Ю. Фінансовий ринок: навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 384 с.
6. Шелудько В.М. Фінансовий ринок: підручник. К.: Знання, 2008. 535 с.
7. Энциклопедический словарь. Управление организацией / под ред. А.Г. Поршнева, А.Я. Кибанова, В.Н. Гунина. М.: ИНФРА-М, 2001. 822 с.
8. Education Index. URL: <http://hdr.undp.org/en/composite/HDI>.
9. Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>.
10. Human capital Index. URL: https://www.photius.com/rankings/human_capital_index_country_rankings_2018.html.
11. Human Development Index. URL: <http://hdr.undp.org/en/composite/HDI>.
12. Quality-of-life index. International Living. URL: <https://internationalliving.com/>.
13. The Gender Equity Index. URL: http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2016/?doing_wp_cron=1540387329.0336599349975585937500.
14. The Global Competitiveness Index. URL: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/competitiveness-rankings/>.
15. World Happiness Index. URL: <https://countryeconomy.com/demography/world-happiness-index>.